

İlmihâllerimizin Günün Şartlarını Yakalaması Gerekir

Bir ilmihâl kitabını önümüze koyduğumuzda hayata dair ölçüler bakımından nelere dikkat etmemiz gerekir? Müslüman'ın hayat bilgisi açısından eksikliği-gediği nelerdir ve meseleye bu açıdan nasıl bakabiliriz?

Hepimiz sağlık konusunda bir şeyler biliriz; bir kardiyolog da bilir. Ama bizim bildiklerimiz, mesela tuzun kaşıklanıp yenmeyeceğidir. Biz yemek yememiz gerektiğini biliriz ama bir hastanın neleri yiyip yemeyeceğini doktor bilir. Yani sağlığın herkes tarafından bilinebilen bir kısmı olduğu gibi uzmanının bildiği bir özel alan da vardır.

Din bilgisini de buna benzetebiliriz. Namazın farz olduğunu, rükûun nasıl yapılacağını, imsak vaktinin ne manaya geldiğini her Müslüman bilir. Fakat sözgelimi petrol ürününün zekâtının nasıl hesaplanacağını veya hac konusunda karışık bir sorunun nasıl çözüleceğini konunun uzmanı olan hoca bilir.

İlmihâl bilgisi her müminin diniyle ilgili bileceği sıradan malumattır. Arapça *ilmu'l-hâl* ifadesinden gelir ve "pozisyonun, içinde bulunulan hâlin bilgisi" demektir. Halk için lazım olan böyle bir bilgi derlemesi sadece Türkiye topraklarında vardır, diğer ülkelerde ilmihâl örneklerine rastlamadım. Ecdadımız vatandaşa gerekli dinî bilginin kolaylıkla el altında bulunabilmesi için akıl etmiş, pek de iyi etmiştir. Yaygınlıkta ilk mühim ilmihâl örneği Ömer Nasuhi Bilmen hoca efendinin nüshasıdır ki hâlâ müracaat eseri olarak kayda değer bir konumda durduğu söylenebilir.

İlmihâlin hâl ilmi olmasından ötürü her on senede bir yenilenerek yazılması gerektiği tespit edilebilir. Zira hayat sürekli yenilenmekte ve içinde her ne varsa değişmekteyken ilmihâl kendini yenilemezse hayatın gerisinde kalır. Bu bakımdan şahsen yeni bir ilmihâl kaleme alındığında fihristine bakar, internet ile ilgili bir başlık görmezsem onu yeni bir kitap saymam. Dünya hepten internetin dünyası olmuşken ve bir kitap gözümüzün önüne zamanının konularını anlattığı iddiasıyla geliyorsa onda internete dair bir şeyler bulmayı beklememiz doğaldır. Bunun çok sayıda misalinden biri de ilmihâlde geçen ağırlık ölçüsünün eski kitaplardaki miskal ile değil zamanımızdaki gramaj ile örnekleneceği olabilir.

Müminlerin bedduasını almamış bir müellif tarafından yazılmalıdır ilmihâl. Müminlerin bir bölümünü tahkir eden, para olaylarına adı karışan veya mezhebini-ekolünü adeta din hâline getirip diğer ekol müntesiplerini öteleyen bakışta kimseler tarafından yazılmamalıdır. Topraklarımız çoğunluğu Hanefî mezhebinden Müslümanlar'ın yaşadığı bir coğrafyadır ve burada Ebu Hanife'nin içtihatları esas alınmalıdır.

Elbette bu sıkışıldığı durumlarda diğer mezheplerden istifade edilmeyeceği manasına gelmez. Zira bu topraklarda hazırlanan Mecelle de bütün fikirlerin dikkate alındığı böyle bir bakışla kaleme alınmıştır. Sözgelimi markaya-etikete fiyat biçmek Hanefî mezhebinde caiz görülmeyen bir durumdur ama öbür tür'lüsüne bakıyorsanız, markası milyonlarca lira eden bir firma bu yüzden iflas edebiliyor. Müslüman yokuşa sürülmemelidir. Dini oyuncağa çevirmek ile ümmet-i Muhammed'i çaresiz bırakmak arasında itidal çizgisi tutturulacaktır ve bu da takva ile ilgili bir meseledir.

İlmihâl çocuktan ihtiyara kadar genel olarak bütün Müslümanlar'ın günlük bilgi ihtiyacına hitap ediyor. Ama artık ilmihâl bile toplumumuzda o kadar da günün içinde değil gibi denebilir.

Evet, hâlâ bir hoca kitabı olduğu doğrudur.

Bir evde din adına neler yapılabileceği sorgulanıp haftada bir gün ilmihâl okuyarak bu açığı kapatmak, sözünü ettiğimiz ihtiyacın karşılanmasıdır. İslam namına bir iş yapmak ramazanda mukabelelere katılmaktan ibaret olmamalıdır. Dinimizi hocaların olmaktan alıp bütün müminlerin dini hâline getirmemiz gerekir.

Hele hele ilmihâlin taharet ve namaz ile ilgili bölümleri her mümin için ilk derece ehemmiyette bilgilerdendir. Bir kız çocuğu ilmihâlin ilgili bölümünü aybaşı olmadan önceki yıllarında adı gibi bilmelidir. Aksi takdirde hayata iman açısından tehlikeli bir giriş olur. Bir çocuğun ilmihâli oturup annesiyle okuması da hocayla okumasından daha değerlidir.

Hamdi Döndüren hocanın hazırladığı ilmihâl ortaokul seviyesindeki çocukların dahi anlayabileceği sadelikle meselesini ele alması bakımından kıymetli bir çalışmadır. Ömer Nasuhi Bilmen hoca efendinin ilmihâlini maalesef tavsiye edemiyoruz, adeta kendi seviyesindekiler için yazmış gibi bir dil kullanmıştır, yoksa başka nedenden ötürü değil. Diyanet'in çok defa bastığı bir ilmihâli son baskılarda renklendirilerek daha cazip hâle getirilmiştir, o da anlaşılabilirliği açısından tercihte ilk sıralara yerleşebilir. (Meal konusunda da bizim tavsiyemiz öteden beri Diyanet tarafından hazırlanan eserdir. Şeriatımıza aykırı durumlar içermemesi zaviyesinden de Türkçesinin ideal ve kullanışlı olması bakımından da tercihe şayandır.)

İlmihâlin nasıl okunabileceği birçok açıdan uygulanabilecek, herkesin kendine göre öğrenme ve öğretim metodu tatbik edebileceği bir konu ancak bizim bazı tavsiyelerimiz var. Mesela ailede bir kişi okur, dinleyiciler ellerinde kalem-kâğıt ile dikkatlerini çeken pasajları not alırlar ya da okunan satırların altını çizerek.

Yazmanın okumaya çok katkı ve faydası olduğu kanaatindeyim. Şahsen okuduğum kitapta altı çizilmesi gereken kısımları belirlediğim zaman kendime göre bir özet çıkarmış oluyorum ve onu bir daha okumam gerektiğinde ilkinden daha kısa sürüyor.

Alt çizilmedikçe akılda kalmayabiliyor. (Fakat notu işini cep telefonu veya başka elektronik cihazla almanın pek taraftarı değilim. Cep telefonu aşırı hareketli bir cihaz ve insan zekâsını her yere çekme kabiliyetine sahip. Sessiz durması için küçük yaşta eline cep telefonu verilen çocukları bir daha başka oyuncaklarla kandırmak mümkün olmuyor çünkü hiçbir oyuncak cep telefonu kadar güçlü değil. Elhâsıl kâğıda not tutmak telefona yazmak gibi değildir; kâğıt üzerinde yazımızı görüp beynimizi etkilemek telefonun beynimizden güçlü olan etkisiyle mukayese edilemez.)

Ben de okurken metnin altını çizerim hocam. Telefonla not alma hususundaki vurgunuza da katılıyorum, telefona alınan not daha ziyade telefona kalıyor, zihnimize değil.

Konu anlatımından sonra herkes sırayla aklında kalanlardan bir özet geçer. Örneğin “guslün iki nedeni vardır: a ve b” denip özetlenir. Dersimiz otuz dakika sürdüyse bir sonraki derste o otuz dakikayı onda bir süresinde özetleyerek yeni derse başlanmalıdır. Herkes notlarını kısaca okur ve yeni derse bundan sonra geçilir. Kız çocuklarımıza iki defter birden alırız; birini ilk karalama için diğerini temize çekmek amaçlı kullanırlar.

Anlamadığımız ihtimallere karşı Mehmet Doğan ağabeyin sözlüğü yanı başımızda olacak ve her katılımcı derse sözlüğüyle gelecektir. Bir eve tek sözlük yetmez.

Belli bir ilerleme kaydettiğimizde de evimize bir hoca efendiyi davet edip ilmihâlin işlenen bölümlerinden bizi imtihana çekmesini rica ederiz, bu çocuklarımızın konuyu daha bir ciddi görmelerine de sebep olur.

Böyle bir ilim meclisi ashab-ı kiramın kurduğu ilim halklarına benzeyen, meleklerin göklere kadar kuşattığı takva meclisleri türünden bir niteliğe kavuşabilir. Çok özlediğimiz kitap okuma zevkimizin hem kendimizde hem çocuklarımızda gelişmesine de vesile olur. Derslerin ardından evin hanımı çocukların sevdiği bir yemeği yaparsa teşvik yerine geçer. Böylece evimizdeki ilmihâl okuma meclisimiz adeta bir şenliğe döner.

Fakat bu dersleri her gün işleyerek katılımcılarda bıkkınlığa meydan verilmemelidir. Bizim namaz haricinde hiçbir ibadetimiz sürekli değildir, namaz ki nefes gibidir ve kimse az da olsa nefessiz duramaz. (Bu nedenle ashab-ı kiram yalnızca namaz ibadeti için terk edeninin kâfir olduğu kanaatini taşımıştır.)

Her şey için olduğu gibi ilmihâlin de bir uzmanlık kapsamının olduğunun bilinmesinde fayda vardır. Günlük hayatımızla ilgili alanı kapsadığını yukarıda belirttiğimiz ilmihâlin imanımızla ilgili itikat, hayatımızın pratiğini oluşturan amel ve sosyal konularla alakalı olmak üzere üç kısma ayrılması mümkündür. Tarihle ilgili alanı bir ilmihâl kitabında bulamayabiliriz ve bu normaldir.

Peygamberlerin tarihini bilgi seli olarak ilmihâlde bulamayız ancak peygamberlere iman etmemizin iman gereği olduğu bilgisi bu tarih bilgisinden ayrı bir bahistir ve ilmihâlin kapsamına girer.

Siyer bilgisinin önemli olduğunu düşünüyorum hocam.

Fakat siyeri bir tarih dersi olarak görmek vakit israfı olur. Fıkhu's-sire denen, Muhammed Gazalî veya Ramazan el-Butî'nin eserlerini okumak lazımdır.

Peygamber aleyhisselamın İslam'ı hayat hâline getirme mücadelesi anlamında siyerden bahsediyorum.

Böylesini tarih anlamındaki siyerde bulmak mümkün değildir. Bizi bugün gerekli olan noktaya ulaştıracak siret, birincisinden farklı bir şeydir. Sireti bugüne taşıyarak anlatılandan ne anlamamız gerektiğinin dersini veren fıkhu's-sirenin iki önemli örneği Gazalî ve Butî'nin eserlerinde vardır.

İlmihâl pratik bir kitaptır ve ayrıntılarla meşgul etmez. Hangi hayvanın etinin yeneceğini yazar ama bunun üzerine kasaplığın inceliklerinden bahis açmaz, helallik sınırlarını çizip bırakır. Neye, nasıl inanacağız ve ne yapacağız: İlmihâl okuruna bu üç sorunun cevaplarını verir. Cevapların bir kısmı her mümini direkt ilgilendirmez.

Mesela abdest hayatımızın her anında bulunabildiği için onunla ilgili başlığı bilmemiz gerekiyor.

Ama zekâtla muhatap değilsem o bölümü bilmem gerekmiyor. Hac üzerimize farzdır, yerine getiririz ve onunla işimiz biter. Evlenecek birine nikâh bölümü yüzde yüz oranında lazımdır. Ticaretle uğraşmaya hiç niyeti olmayan birine kitabın o bölümü lazım değildir. Belki dükkânını kiraya verecekse kime verip veremeyeceği gibi örnekler hakkında küçük bir bölümü okuması yeterlidir, o kadar.

Bir evde dört kız olduğunu, anneyle beraber beş nüfuslu kadının oturduğu ortamda ilmihâlin abdest bölümünün okunduğunu varsayalım; bu okumadan ilmihâlin ele aldığı abdest konularından daha fazla soru ve sorun peyda olabilir. Yani okunan sayfalar yetmeyebilir, özel meseleler soru işareti olarak kalabilir.

Bu da gayet doğaldır. Hocalara müracaat ile mesele çözülebilir. Kadınların özel hâlleriyle ilgili başlıkları ele alan eserlere bakılarak veya hangi konunun merak edildiğini spesifik biçimde yazarak hoca efendilerden konunun anlatımı talep edilebilir.

Zaten ilmihâl, günlük hayatta karşılaştığımız her şeyi -pratik ve kısıtlı hacimli olmasından ötürü- ayrıntısıyla ele alacak değildir; bazı meseleler de sorulması hâlinde özel anlatımı gerektiriyor olabilir.

Bir ilmihâl namaz bölümünü geniş tutmuşken başka bir tanesi zekâtla ilgili bahislerde ayrıntıya inmiştir; bu yine de ilmihâlde spesifik konuların illa bulunacağını göstermez.

İlmihâl ile ilgili bir tespit de esasen halkımızın soru işaretlerini kitap karıştırarak değil de sorarak gidermeye yönelmesi olsa gerektir. Hayatın içinde karşılaştıkça bir bilene sorup cevabını almış ve ihtiyacını giderip rahatlamıştır.

Bir meseleyi daha vurgulayalım. İlmihâllerde bir konu anlatılırken cümle içinde mesela “Ebu Yusuf’a göre bu böyledir” diye görüş aktarılır. Mezhep Ebu Hanife’nin dini demek değil onun etrafındaki âlimlerin ilmi demektir. Hanefî mezhebindeki meselelerin ve konu başlıklarının nerdeyse hiçbiri bütün Hanefî âlimlerinin ittifak ettiği profilde değildir. Ana konuda müttefik olunur ama ayrıntılarda görüşler farklılaşır.

İşte bu manzara ümmet-i Muhammed’in ufkunun büyüklüğünü gösterir.

İlmihâl kitabını okurken aktarılan bu farklı görüşlere şahit olan okuyucu, önünde duran bu görüşlerden herhangi birini keyfine göre veya tabiri caizse görüş sahiplerinin karakaşına bakarak seçecek değildir. Ehliyetli bir seçim için okurda senelerce ilim tahsil etmesinden dolayı seçme kabiliyeti olmalıdır. Bu hususta geliştirilmiş bir başka çözümde ise ibadetler konusunda Ebu Hanife’nin dedikleri öne çıkarılır, ticaret ve muamelat konularında talebesi Ebu Yusuf’un görüşleri ön plandadır.

Kaynaklara inmek için birikimi olmayan kimseye tavsiyemiz müellifi takip etmesidir. Bir kitap yüz sayfa okunduğu zaman müellifin hangi görüşü öne aldığı anlaşılır ve mantığı çözülür. Bazen de müellif hangi görüşü tercih ettiğini açıklar. Farklı görüşlere yer vermek öteden beri kitap yazımında bilinen bir usul olmasına karşın artık git gide terk ediliyor. Gelin görün ki bazen de bunun terki pek mümkün olmayabiliyor.

Özet ve sade olması bakımından Diyanet ilmihâli bu tür ayrıntılara fazlaca girmez. Hem müessese olarak kendisinin de bir otorite olması hasebiyle mesuliyetinin daha yoğun olduğu söylenebilir.